

NAŠI PROBLEMI

OB RAZMIŠLJANJIH O SLOVENSKI LITERARNI ZGODOVINI

Ivan Prijatelj in France Kidrič sta imeni, ki simbolizirata tako rekoč zlato dobo slovenske literarne zgodovine, zlato ne samo zaradi uspehov in intenzivnosti raziskovanja, marveč v veliki meri tudi zaradi vloge, ki jo je takrat imela literarna zgodovina v našem kulturnem življenju.

Ob spominu na tiste čase se človeka polasti otožna sentimentalnost, ki ni daleč od resignacije. Nekatera prizadevanja sodobnih slovenskih literarnih zgodovinarjev naletijo pogosto na odločen odpor, ki si v naši publicistiki sicer še ni našel ustreznega izraza, pač pa povzročil, da se zdi ljudem, ki razmišljajo in pišejo o književnosti, njenih zakonitostih in vrednotah, sodobna slovenska literarna zgodovina precej problematična zadeva, njen naziskovalni postopek pa nezanesljiv. Vzrokov takega stanja je več.

Werner Milch je v uvodu k svoji razpravi *Über die Aufgaben und Grenzen der Literaturgeschichte*, ki je izšla leta 1951 med publikacijami Akademije znanosti in književnosti v Mainzu, takole popisal splošno nezaupanje do te znanosti: »Kaj pa literarni zgodovinarji pravzaprav počno? Lotijo se poezije, ki nam je draga in sveta, nato jo delijo in grupirajo, od umetnosti pa ni na koncu ne duha ne sluha.«

Poetu, ki v blestečih verzih razodeva, kar se mu je razkrilo v zagonetnih trenutkih navdiha, je seveda neprijetno v družbi človeka, ki se mu pri najboljši volji ne posreči niti en stih, pa hkrati suvereno, skorajda brez spoštovanja secira tuje pesmi, romane in novele, ugotavlja, zakaj so nastali in zakaj so prav takšni, kakršni so, ter ne išče razodetja v življenju, marveč v knjigah in prahu starih rokopisov, povrh vsega pa še piše iz knjig knjige o knjigah.

Naravno je, da so tudi odnošaji med literarnim zgodovinarjem in kritikom pogosto precej napeti. Kritik je ves v sodobnosti, v potu lastnega obraza koplje strugo, po kateri bi bilo treba po njegovem mnenju speljati reko literature, da bi bila narodu v slavo in čast. Nejevoljen mora postati, ko vidi ob sebi človeka, ki neprizadeto opazuje njegovo ihtavo delo in si zapisuje na kartotečne listke nekaj, kar se zdi kritiku v tem tako odločilnem trenutku popolnoma nevažno in odveč.

Opisane napetosti in nasprotja ter nesporazumi, ki zaradi tega nastanejo, so le posledica različne narave posameznih strok, so tako rekoč tisti poslovni riziko, ki ga mora vzeti literarni zgodovinar v poštev, še preden je privikrat udaril na tipke pisalnega stroja. Če pa se vendarle pritožuje, ga je treba opozoriti na Molièrove besede: »Tu l'as voulu, Georges Dandin!«

In zato: ako bi bilo možno omalovaževanje sodobne slovenske literarne zgodovine skrčiti le na omenjene ali na njim podobne vzroke, bi o tem ne bilo treba posebej razpravljati. Vendar ni tako. V sodobni slovenski literarni zgodovini res srečate pojave, ki po pravici vzbujajo pomisleke, nekateri pa tudi ogorčenost in zasmeh.

Že v uvodu k prvi številki prvega letnika *Slavistične revije* je njen urednik omenil nekaj bistvenih pomanjkljivosti, značilnih za našo lite-

rarno zgodovinsko znanost. Opozoril je na enostransko usmerjenost v zbiranje drobnega biografskega in bibliografskega gradiva in zapisal, da ni opaziti obširnejših, sintetično zasnovanih študij. V kolikor smemo verjeti temu uvodu, se sodobna slovenska literarna zgodovina ni povzpela do pomembnejših, na širokem, vsestransko premišljenem konceptu zgrajenih analiz. Naj mislimo karkoli o dosedanjih uspehih in opravljenem delu, naj nam velja Kidričevo in Prijateljovo delo za še tako pomembno vrednoto, pa moramo vendarle priznati, da se v naši literarni zgodovini ustvarjalna volja ni manifestirala nikdar v tako pomembnih sintezah, kot se je to godilo v naši lingvistiki in še posebej v delu Franceta Ramovša. Kdričeva Zgodovina slovenskega slovstva je bolj priročnik in skladišče gradiva kot pa prava zgodovina. Približno enak je njegov Prešeren, ki je poleg vsega še torzo. Prijateljeva Kulturna in politična zgodovina pa ima z zgodovino literature malo opravka in mnogo značilnosti, lastnih tudi Kidričevemu delu. Kar sta opravila ta dva moža, je bilo nujno, potrebno, koristno, dragoceno. Vemo tudi za mnogo težkih in duha ubijajočih življenjskih razmer, ki so povzročile, da se njuna moč ni mogla popolnoma razmahniti in Ivan Prijatelj je v tem pogledu skorajda tragična osebnost. Kljub temu pa ni prezreti, da je njuno delo predvsem nepogrešljiv vir dragocenih podatkov, medtem ko idejno bogastvo njihovih razprav in knjig ni v skladu z dragocenostjo zbranih faktov. Izčrpavala sta se bolj v zbiranju in urejevanju gradiva kot pa v analizi — a hipoteza je včasih bližja resnici kot mrtev in nem podatek. Za nadaljnji razvoj naše slavistike bo vsekakor prej ali slej nujno, kritično pretehtati celotno Kidričevo in Prijateljovo delo ter ga objektivno oceniti.

Od omenjenega uvoda v prvi letnik Slavistične revije pa do danes se stvari niso bistveno premaknile, pač pa se je notranja problematika naše vede samo še razširila in zaostрила. Skoraj vsi, če ne kar vsi aktivni literarni zgodovinarji so se po osvoboditvi zaposlili pri izdajanju Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev. Rezultati njih naporov so zbrani v trinidesetih zajetnih knjigah. Zaradi popularizacije in spričo dejstva, da spremlja naša publicistika to delo s skoraj popolnim molkom, bi sicer kazalo, tudi na tem mestu posebej spregovoriti o pomembnosti teh trinidesetih zvezkov. Vendar bi bil to predolg ovinek. Zato naj pokažem le, kaj pomenijo te publikacije za notranji razvoj naše slavistike.

Slovenski literarni zgodovinarji so morali ob tem ponovno pregledati in preučiti preteklost naše umetniške besede. Nujno je, da so pri tem marsikatero že priznane sodbe in podedovana vrednotenja izgubila svojo veljavo. Poleg tega je vsaka knjiga opremljena z razmeroma obširnimi opombami, kjer je zbrano, sortirano in kritično precejeno že znano gradivo, hkrati pa so nakopičeni novi dokumenti. To gradivo odkriva včasih povsem novo problematiko v interpretaciji posameznih umetniških del, ustvarjalnega postopka posameznih pesnikov in pisateljev in ob njem dobiva nekatero poglavje naše kulturne zgodovine precej drugačno podobo. Gradivo je torej zbrano in urejeno, posamezni pojavi so razstavljeni v svoje sestavne dele. A temu gradivu je treba vdihniti življenje in ga oblikovati. Vse je pripravljeno, in kdor opazuje dogajanje v naši slavistiki le od zunaj in se neprizadeto čudi, kako da ni nikogar, ki bi to bogastvo uporabil, utegne morda sebi v prid obrniti svetopisemsko priliko o »kralju, ki je napravil svatovščino sinu svojemu. In pošlje hlapce svoje, naj pokličejo tiste, ki so bili povabljeni na

svatovščino; in niso hoteli priti... Tedaj veli hlapcem svojim: Svatovščina je sicer pripravljena, ali povabljeni niso bili vredni. Pojdite torej na razpotja, in kolikorkoli jih najdete, pokličite jih na svatovščino! In tisti hlapci odidejo na ceste in zbero vse, katerekoli najdejo, hudobne in dobre; in svatovska dvorana se napolni z gostmi.»

Najbrž pa se ob težnji po sintetični obdelavi zbranega gradiva ni postala nikogar taka nestrpnost, kakor ravno literarnih historikov samih. A ta neučakanost, ki jo medklici iz publike samo še stopnjujejo, se ne more sprostiti v ustvarjalem delu prej, preden ni rešeno osrednje vprašanje slehernega znanstvenega dela, vprašanje metode, oziroma vprašanje nove metode.

Doslej se je uveljavila pri nas v celoti samo ena metoda, in sicer pozitivistična. Njena glavna predstavnika sta Prijatelj in Kidrič. Seveda sta jo uporabljala vsak v svojem stilu in v okviru svojega posebnega pojmovanja umetnosti. Zato ni mogoče sprejeti misli, da se je njuna ustvarjalnost morala izčrpati v zbiranju gradiva predvsem zaradi tega, ker gradiva še ni bilo zbranega, marveč predvsem zaradi tega, ker sta bila pozitivista. Nesmiselno pa je trditi, da sta oba pripadala tudi tistemu pozitivističnemu filozofskemu sistemu, kakršen se je izoblikoval v Evropi v drugi polovici prejšnjega stoletja. Toda nam zdaj ne gre za to, da bi ugotavljali vsekakor zanimive in za literarnega zgodovinarja izredno poučne zveze med filozofskim sistemom kot celoto in raziskovalno metodo. Na tem mestu je važna le ugotovitev, da se je slovenska literarna zgodovina vse doslej razvijala predvsem v okviru pozitivističnih metod.

Zavedati se je treba tega dejstva zlasti, ker je že ob koncu devetnajstega stoletja nastala odločna reakcija proti pozitivizmu in razkrila njegove slabosti. Pozitivizem kot filozofski sistem in kot metoda je danes lahko samo še anahronizem. Znano pa je, da je omenjena reakcija obudila in ustvarila tudi vrsto idealističnih tendenc, ter jih razvila v cele filozofske sisteme. Naravno je, da je spričo tega vprašanje nove orientacije težje, kakor se zdi na prvi pogled, zlasti še, kadar gre za umetnost, ki se ji človek z racionalno analizo le polagoma in mukoma približuje.

Kdor hoče biti torej sodobni slovenski literarni zgodovini pravičen, mora priznati, da stoji pred eno svojih najtežjih preizkušenj, pred izredno pomembno in zapleteno nalogo, ki jo mora rešiti, če hoče še eksistirati kot moderna, živa znanost. Gradivo je zbrano po vseh pravilih znanstvene akribije, in vprašanje je, kaj storiti, da bodo podatki zaživel? Slovenskega literarnega zgodovinarja je logika njegovega lastnega dela pripeljala pred odločilni problem, pa naj se tega zaveda ali ne.

Brž ko pa je treba razmišljati o metodah, se že odpro vrata do novih, globljih in še bolj zapletenih vprašanj. Zaradi notranjih zvez med metodo in filozofskim nazorom ter splošnim pojmovanjem umetnosti je na podlagi naših dosedanjih ugotovitev nedvomno, da je vrsta bistvenih načelnih problemov tista zapreka, ki zadržuje ustvarjalne energije sodobne slovenske slavistike.

Da pa so danes v ospredju predvsem principiелne zadeve, tega ni kriv le razvoj naše znanosti. Ob taki misli ne bi bilo mogoče razumeti vse daljnosežnosti aktualne problematike. Dejstvo namreč je, da se ta problematika vsiljuje tudi zaradi splošne situacije, v kakršni se je znašla literarna zgodovina kot duhovna veda po drugi svetovni vojni spričo družbenih in političnih

sprememb pri nas in v svetu. Nimam namena, da bi podrobneje opisoval te pretrese in iz njih izvajal posledice, ki zadevajo vse duhovne vede. Opozorim naj le na značilen pojav, da so se začeli evropski literarni zgodovinarji po drugi svetovni vojni ukvarjati predvsem z vprašanjem načel in temeljev svoje stroke. Tako piše na primer Paul Fechter v uvodu k svoji *Geschichte der deutschen Literatur* (1952): »Komu naj služijo zgodovina umetnosti, filozofije in književnosti?« Tudi Werner Milch je v že citiranem delu zapisal podobno vprašanje; med drugim pravi: »Res je sicer, da je v pesništvu — in ne samo v novejšem — marsikaj temnega in nerazumljivega, tako da je res treba nekoga, ki bi te stvari razložil — toda mar moramo zato ustanoviti kar celo znanost?«

Pred kakšnimi petdesetimi leti takega vprašanja skoraj ni bilo mogoče zastaviti, vsaj noben literarni zgodovinar ga ne bi izrekel tako jasno in precizno. Ogladeti si je treba le, kako visoko ceni n. pr. Croce historiografijo in z njo vred seveda tudi literarno zgodovino. Danes pa se zdi, da je dvom načel nekaj, kar je bilo prej trdno in nad vsakim dvomom. Kolikor kažeta gornja dva citata, je v središču vprašanje o upravičenosti literarne zgodovine in ne le vprašanje literarnozgodovinskih metod.

Spričo opisanih pojavov in dejstev je dovolj očitno, kako akutni so načelni problemi, ki spremljajo sodobno slovensko literarno zgodovino. Njihova aktualnost je seveda tem večja zaradi tistih bistvenih sprememb v našem družbenem in duhovnem življenju, ki so konstituirale novo Jugoslavijo. Zato ni prav nič čudno, da je prav v tem času nastal po omenjenem Ocvirkovem uvodu v *Slavistično revijo* drugi načelni članek. Napisala ga je Marja Boršnikova in mu dala naslov: *Nekaj pripomb v zvezi z našim literarnozgodovinskim delom* (Obzorja 1954, 41).

Tudi tu je načeto vprašanje o upravičenosti literarnozgodovinske znanosti. Med drugim beremo: »Brez dvoma je zanimanje, ki je veljalo literarni zgodovini pred zadnjo vojno, po osvoboditvi popustilo. Popustilo je hkrati z zanimanjem za literaturo kot tako. Dokler je imela naša književnost politično prebudno vlogo, je imela pač osrednjo funkcijo v našem narodnem življenju. Odkar smo postali samostojen političen narod, takšne funkcije nima več. Pa je mar to dokaz, da sploh nobene funkcije več nima?«

Vprašanje, kakor je zapisano v citatu, velja sicer predvsem za književnost, vendar je iz celotnega konteksta docela razvidno, da prav tako zadeva tudi literarno zgodovino. Za to stroko, kakršna se danes uveljavlja v našem kulturnem življenju, ni več toliko zanimanja kot prej, to je vsekakor točno. Vendar pa avtorica ni pravilno uganila vzrokov tega stanja, saj zanimanje za literaturo v resnici ni tako izrazito izgubilo na svoji intenzivnosti. Že površen pregled naših revij in časopisov daje dovolj dokazov proti citirani pesimistični trditvi. A to v sklopu načelnih problemov niti ni tako zelo pomembno. Pomembna je samo ugotovitev, da se je akcijski radij literarne zgodovine silno skrajšal, kar pomeni v našem primeru tudi to, da je prišlo na dnevni red vprašanje upravičenosti literarne zgodovine kot posebne, samostojne znanosti.

Vprašanje upravičenosti (in tudi smotrnosti) njegove stroke je za slehernega znanstvenika izrazito etični problem, ki je sestavljen iz dveh kompleksov. Prvega je prav dobro definirjal Lev Tolstoj v pismu Rominu Rollandu takole: »Ročno delo je dolžnost in sreča za vse; intelektualna dejavnost je

izjemna dejavnost, ki postane dolžnost in sreča samo za tiste, ki imajo v sebi poklic za to.« Jasnó je, da ne bo nihče o tem javno razpravljál, razjasniti si mora te zadeve sam pri sebi in zato tudi Marja Boršnikova o njih ni pisala.

Prav tako pomemben je drugi kompleks. Gre namreč za družbeno, ali: splošnočloveško upravičenost. Zgodi se, da je neka stroka danes za družbo zelo zanimiva, jutri pa ne več. Ali je morda s tem izgubila tudi svoj *raison d'être*? Ne. Gre namreč za objektivno upravičenost v razvojnem procesu človeka, ne pa za upravičenost v posamezni razvojni fazi, v posamezni formaciji. O tem pa je Marja Boršnikova morala spregovoriti, saj je to zahteva sedanjega trenutka. V odgovor na citirano vprašanje, ali morda literatura in z njo literarna zgodovina v spremenjenih družbenopolitičnih odnosih pri nas nimata nobene funkcije več, beremo: »Če se danes mi svojega organizma v celoti zadostno zavedamo, ali nam ta organizem v mednarodnem življenju v celoti priznajo? Kako je s Slovenskim tržaškim ozemljem, kako s Koroško? Narod, ki se stoletja in stoletja zažirajo v njegov organizem, ki se neprestano tako krvavobridko zaveda svoje ogroženosti, potrebuje bolj ko česar koli drugega zgodovinsko potrdilo za svojo samobitno rast, zlasti naš narod, ki bi se s svojimi velikimi umetnostnimi vrednotami — ne mislim tu samo literarnih — najlaže afirmiral pred svetom.«

Podobna misel je skrita tudi tule: »Iz teh zaključkov (t. j. zaključkov literarnozgodovinskega raziskovanja) bi se morala prihodnost veliko učiti: ti zaključki bi odkrivali spoznanja, ki niso nadvse dragocena samo za vsakogar, ki je odgovoren za razvoj domačega življenja, marveč bi bila pomemben kažipot tudi za ravnanje tistih, ki v mednarodnem svetu odločajo o usodi malih narodov.«

To je poskus, kako rehabilitirati »političnoprebudno« vlogo literarne zgodovine. Avtoričine misli so vzpodbudne in dobronamerne, njihov namen je verjetno predvsem popularizacija naše stroke, a njihova vsebina je v veliki meri nerealna.

Po miselnosti sodi sem tudi tale odstavek: »Pa tudi vsak velik narod, ki mu takšno potrdilo ni neobhodno potrebno, in sploh vsak narod, ki noče od znotraj propasti, se mora zavedati svoje kulturne rasti. Kako pa bo rastel brez korenin? Naša kulturna, literarna zgodovina pa so naše korenine.«

Torej: literarna zgodovina ustvarja kulturno kontinuiteto, ali recimo: kontinuiteto kulturne rasti. Vsekakor točna misel. Toda avtorici to ni dovolj, razburja jo vprašanje, čemu pa služi taka kulturna kontinuiteta, zakaj je sploh treba skrbeti zanjo, ali ima tako početje kakšen praktičen smisel in korist. Ima ga, tako odgovarja. Kulturna kontinuiteta se ji zdi uspešno preventivno sredstvo proti notranjemu propadanju narodov.

Tudi to je vzpodbudna in dobronamerna misel, ki naj bi vlila literarnim zgodovinarjem novega elana, publiki pa spoštovanje do naše vede. Kljub temu pa ji stvarna presoja ne more priznati vrednosti trdnega argumenta. Najprej zaradi načelnih razlogov. Spričo družbeno ekonomskih zakonitosti, ki bistveno vplivajo na razvoj in propad narodov, spričo medsebojne relacije med družbeno ekonomsko bazo in ideološko nadstavbo je menda jasno, da je v citiranem odstavku dobil politični pomen literarne zgodovine vse prevelike razsežnosti. A avtoričina misel je tudi praktično nevzdržna. Primeri iz svetovne zgodovine se ji zelo uspešno zoperstavljajo. Takih primerov bi lahko navedel, kolikor bi hotel: Egipčani, Grki, Kitajci, Japonci, Indijci, Španci itd.

Ne zdi se mi potrebno posebej analizirati ad hoc zbrane primere, ker bi bil tak poučujoč ekskurz v zgodovino na tem mestu docela brez smisla.

Poleg opisanih in upam da tudi ovrženih argumentov v prid literarne zgodovine, omenja Marja Boršnikova še druge funkcije te znanosti. Tako pravi: »Literarna zgodovina je duhovna veda; zanimati jo mora gibanje duha: t. j. stremljenje naroda po uveljavljanju novih spoznanj o resnici, pravici, etičnih, estetskih. Prvenstveno jo bodo torej zanimali tisti pojavi, tokovi in posamezniki, ki problemsko nekaj novega odkrivajo, ki torej pomenjajo napredek v razvoju. Osrednje njeno delo pa bodi luščenje in tolmačenje besednih umetnin.

Koliko je naša literarna zgodovina doslej pomagala izluščiti iz naše literarne preteklosti vrednot, ki bi mogle današnjega človeka spoznavno, нравstveno, estetsko poglobiti in mu utrditi hrbtnico za nov boj?«

Oba dva odstavka sta celota. V prvem je opredelitev nalog literarne zgodovine, v drugem razlogi, zakaj je koristno te naloge opravljati, se pravi, zakaj je literarnozgodovinsko raziskovanje koristno in potrebno. O nalogah literarne zgodovine je v istem sestavku govora še na enem mestu: »Bistvena naloga literarne zgodovine je, da iz literarne preteklosti lušči in tolmači duhovni razvoj naroda kot doprinos k duhovnemu razvoju človeštva. Obvladati mora problematiko posameznih obdobij od prve pisane besede do danes in spremljati razvoj družbenopolitičnih, svetovnonazorskih, etičnih, zlasti pa umetnostnih trendov: presoјati, koliko je naš duhovni razvoj pred časom, koliko zaostaja za časom, koliko je stisnjen, zasužnjen, zakaj je stisnjen, zasužnjen.«*

Če nas besede ne varajo, imamo zdaj opravka najprej z bistvenimi nalogami (izraz Marje Boršnikove) literarne zgodovine. Ako pravilno razumem avtorico, tedaj gre za tole: literarni zgodovinar mora na podlagi analize besednih umetnin (oglejte si stavek, ki se prične z: »osrednje delo...«) preiskovati duhovni razvoj naroda, to je študirati stremljenje naroda po uveljavljanju novih spoznanj o resnici, pravici, etičnih, estetskih in potem ugotoviti, ali je bil ta razvoj v skladu s časom in svoboden, ter zakaj je bil tak in ne drugačen.

Kaj pomeni, da mora literarni zgodovinar iz literarne preteklosti »luščiti« in »tolmačiti« duhovni razvoj naroda, t. j. njegovo opisano stremljenje? Ničesar drugega kot: iz analize literarnih umetnin mora sklepati in ugotavljati, koliko se je narod družbenopolitično, filozofsko, etično in estetsko razvil v določeni fazi. Toda praksa kaže, da lahko besedne umetnine razumem šele tedaj, če poznam družbenopolitično, filozofsko itd. problematiko dobe, v kateri je določena umetnina nastala. Vendar vemo, da se z zgodovino družbenopolitične, filozofske in deloma tudi etične in estetske problematike ukvarjajo druge znanosti, kot n. pr. sociologija, zgodovina filozofije, psihologija itd., ne pa literarna zgodovina, ki samo uporablja njihove zaključke in ki ostane, dokler se opira le na ta dognanja, samo popularizator teh strok, ne pa samostojna znanost. Sodobni literarni slovenski zgodovinarji pogosto uporabljajo ugotovitve Kardeljevega Slovenskega narodnega vprašanja, toda zaradi tega še vedno niso sociologi. Če teče razprava o literarni zgodovini kot o samostojni znanosti, potem se da reči le:

* Zaradi nadaljnjega razmišljanja je bilo potrebno navesti nekaj daljših citatov. Ta je zadnji.

njena naloga je, ne da iz literarne preteklosti lušči duhovni razvoj naroda, marveč da na podlagi tujih analiz duhovnega razvoja naroda preiskuje razvoj in zakonitosti umetnosti.

Kaj pa je tedaj z zgodovino duha? To zgodovino ustvarjajo vse druge zgodovinske znanosti v isti meri kot literarna zgodovina, y compris tudi n. pr. zgodovina medicine in meteorologije. Vprašanje sintetične duhovne zgodovine pa je posebno vprašanje in zadeva bodočnosti.

V prej navedenih obširnih citatih je tudi govora o upravičenosti literarnozgodovinskega dela, kakor ga pojmuje naša avtorica. Eno vrsto argumentov smo že pregledali, zdaj gre za druge. Avtorica govori, da »lušči«, ali da bi literarna zgodovina vsaj morala »luščiti« spoznavne, npravstvene, estetske vrednote in da tako utrjuje našemu človeku hrbtnico za nov boj. Kakor je prej pripisovala naši vedi veliko praktičnopolitično vlogo, tako govori tukaj o praktično vzgojnih nalogah. Ne dotika se jih le v citiranih odstavkih, ampak tudi na drugih mestih, ki jih pa ne bom posebej navajal. Če pravilno razumem njene misli, je možno njeno koncepcijo literarne zgodovine razložiti približno takole: ta veda preiskuje zgodovino literature. Pri tem pa mora (imperativ je avtoričin) ravnati tako, da odkriva najrazličnejše vrednote in vrši pomembno vzgojno delo. Zdi se celo, da ji je ta vzgojni vpliv glavni cilj literarne zgodovine in celo njeno opravičilo, saj ima v njenem razmišljanju tako veliko vlogo, da preglasi vse druge momente. Človek ima vtis, da avtorici za opravičilo literarne zgodovine ne zadostuje že samo dejstvo, da se ukvarja z literaturo in njeno zgodovino, ampak hoče najti njen *raison d'être* predvsem v praktični koristi, v politični in vzgojni učinkovitosti tega dela. Ne morem trditi, da je to vse, vendar kaže njen sestavek veliko nejasnost prav v teh vprašanjih. Oglejte si še enkrat besede o utrjevanju hrbtnice in o zaključkih, iz katerih bi se morali državniki toliko učiti, pa vam bo jasno, da hoče avtorica na vso silo odkriti neko neposredno, vsakdanjo koristnost naše znanstvene stroke. Ker gre tu za vrsto važnih načelnih zadev, naj o njih tudi posebej spregovorim, seveda le v okviru pričujoče polemike, se pravi, le v toliko, v kolikor zahtevajo trditve naše avtorice posebnih pojasnil. Tako torej ne nameravam na tem mestu podati niti celotne teorije literature niti ne teorije literarne zgodovine.

Za začetek moram zapisati zelo preprost in verjetno tudi skoraj popolnoma neproblematičen stavek: literarna zgodovina raziskuje zgodovino literature in zakonitosti njenega razvoja ter s tem kopiči tisto neobhodno gradivo, ki je potrebno za literarno teorijo. Seveda bi se utegnili vprašati, zakaj je tako početje potrebno. Predvsem zaradi tega, ker je literatura, ali če govorim nekoliko bolj na široko: ker je umetnost objektivni pojav, človek pa po svoji naravi tak, da skuša vsak pojav spoznati in se do njega opredeliti. Tako je torej literarna zgodovina spoznavna aktivnost, a njena upravičenost in njen posebni pomen sta skrita v vrsti značilnosti in funkcij njenega predmeta, se pravi literature, ali splošneje: v značilnostih in funkcijah umetnosti.

Literatura oziroma umetnost je pojav posebne vrste, posebne vrste zato, ker je v nekem smislu elementaren in ker sodi v območje najintimnejših sfer človekovega bistva. Kakor spoznavanje je tudi umetnost ena izmed apriornih oblik človekovega duha. Pravzaprav je ni nihče ustvaril, nihče se je ni izmislil, *u m e t n o s t j e*. Po svoji genezi je sicer produkt družbenega človeka, a zato ni nič manj pomembna manifestacija človekove psihe.

V družbi opravlja umetnost določeno pozitivno funkcijo. Če bi bil njen učinek izrazito negativen, razdiralen, bi jo družba prej ali slej sprejela na seznam tistih pojavov, ki jih je treba s pravnimi normami in sankcijami zatirati, kot n. pr. nekatere primarne nagone.

Vsestranska analiza njenih funkcij bi hkrati pokazala tudi njene psiho-loške izvore. Vendar tako razpravljanje nikakor ne sodi v okvir pričujočega sestavka, zato se bom zadržal v glavnem le pri tisti njeni funkciji, ki je najbližja pojmovanju naše avtorice.

Marksizmu je umetnost posebna oblika spoznavne aktivnosti. Res, z umetnostjo in ob njej postaja človek svest samega sebe in sveta, a pri tem je umetnost brez vseh srednješolskih pedagoških pretenzij. V njej ni navodil za lepo vedenje, umetnost ne uči človeka etičnih in moralnih norm, ne uči ga trdnih resnic, pač pa razkriva pojave, zakonitosti in pota človekovega moralnega, čustvenega in miselnega sveta. Vzganjanje — osveščanje, med tema dvema pojma je isto razmerje kot med moralizujučo in pravo umetnostjo, ali mutatis mutandis kot med meteorologijo in vremensko napovedjo. Niti v umetnosti niti v znanosti ni tiste absolutne trdnosti in ukazujoče normativnosti, ki dajeta tako neprijetno težo šolnikovemu klicaju.

Opisano funkcijo ima seveda tudi literarna zgodovina, a prav tako brez vseh vzgojnih pretenzij. Res je, tako umetnost kot znanosti, ki se z njo ukvarjajo, lahko služijo za arzenal poučnih primerov praktični moralki. Toda znanost, ki se imenuje otroška psihologija, ne daje navodil staršem. Fizika raziskuje zakonitosti teles, a nas ne uči, kako moramo udariti s kladivom, da bomo žebelj čim hitreje zabili. Nekdo se lahko ob študiju literarne zgodovine res zave, kakšne sile vse delujejo v človeku, toda kaj naj zdaj stori, tega mu literarna zgodovina ne pove več.

Skorajda tragičen primer napačnega, izrazito vzgojno praktičnega pojmovanja te funkcije nudi sama Marja Boršnikova v Razgovoru s Štefko Löfflerjevo (Nova obzorja 1954, 85). Sestavek je izraz avtoričine teorije o »plastičnem« prikazovanju posameznih osebnosti, teorije, ki jo je razložila v svojih Pripombah. Mnenja je, da ne gre zakrivati negativnih lastnosti literarnih ustvarjalcev. Ta odpor proti idealizaciji je vsekakor potreben, dobil pa je pri naši avtorici nekaj takih poudarkov, ki povzročajo vrsto nezaželenih posledic. Svoje zahteve po »plastičnem« prikazovanju ilustrira s podrobnostmi iz življenja Iv. Cankarja, zahtevajoč, da njegovih »slabosti in sebičnosti« ne gre prikrivati. Tak raziskovalni postopek utemeljuje z njegovo koristnostjo, češ da bomo »veličino njegovega (t. j. Cankarjevega) boja in vrednote, ki nam jih je na ta način priboril«, znali »ceniti tem bolj, čim več bomo spoznali slabosti, ki jih je moral neprestano zatirati in z borbenim naporom premagovati«. Stavek je za miselnost svojega pisca zelo značilen. Impulz, iz katerega je nastala teorija o »plastični« metodi, ni želja po znanstveni resnici, marveč je v precejšnji meri vzgojne narave. »Slabosti« ne razkrivamo zato, da bi nastala objektivnemu dejstvu, ki se piše Ivan Cankar, ustrežajoča podoba, marveč zato, da bi znali ljudje ceniti veličino njegovega dela. Veličina pa se bo zdela ljudem seveda tem večja, »čim več bomo spoznali slabosti«.

Če je res, da bo publika tem bolj cenila pozitivne lastnosti, čim več bo opazila negativnih, ki so prvim zavirale razvoj, potem je nujno, da o negativnih pojavih spregovoriš kar najbolj brezobzirno in netaktno. Prav to se je tudi zgodilo Marji Boršnikovi in tako je nastal članek, v katerem ne le ni

sledu o diskretnosti, ampak tudi ne o znanstvenem prizadevanju, saj so nekatere običajne zadeve, značilne za določeno seksualno razmerje, dobile razsežnosti najhujše grehote.

Toda v procesu osveščanja sodelujeta n. pr. tudi filozofija in njena zgodovina, da ne naštejemo še drugih znanosti. V kakšnem odnosu do njih je umetnost? Gre namreč za neko pomembno razliko, ki jo konstituirata dva momenta.

Prvič, izvori umetnosti so skriti v najintimnejših globinah človekove psihe in v umetnosti privro na dan tudi tiste sile, ki jih je včasih težko opaziti. Tako ima torej literarna zgodovina opraviti s predmetom, ki je zaradi opisane značilnosti izredno dragocen za odkrivanje zakonitosti človekovega duha in njegove celotne narave.

Drugič umetnost je spoznavanje v obliki podobe. Marksizem trdi, da odkriva umetnost svet s podobami, znanost pa v pojmi. Iz nasprotja: pojem — podoba, izvirajo za literarnega zgodovinarja posebne posledice. Ne gre namreč le za dve kvantitativno, marveč za dve kvalitativno različni spoznavni aktivnosti. V umetnosti dojema človek svet in samega sebe tako rekoč kot nadindividualno bitje, v znanosti pa kot individualno, t. j. prostorsko in časovno določeno bitje. Primer naj pojasni to misel. Predstava o svetu, kakršno si je ustvarila antična fizika, je danes skoraj vseskoz ovržena. Antična umetnost pa še ni zgubila na svoji aktualnosti in učinkovitosti, t. j. ničesar ni izgubila od tistih atributov, ki jih po tisočletnem izkustvu pripisujemo besednim umetninam. Umetnina je sicer produkt določenega individua, a je hkrati kondenzirana reprodukcija življenja in zato ima človek pred umetnino občutek, kakor da bi stal pred življenjem samim, a ne pred življenjem, kakor ga poznamo v vsej raznoterosti njegovih pojavnih oblik, marveč pred tistim zagonetnim pojavom, ki bi ga bilo treba pisati: Življenje. Zaradi tega se n. pr. običajno tudi nove forme družbenih odnosov, novi pogoji človekove eksistence naznanijo prej v umetnosti, nego v filozofiji ali drugih znanostih. To pomeni, da jih človek prej doživi, kot pa se jih racionanlo zave in analizira.

Že to je vzrok, da mora eksistirati posebna znanost, ki je izumila tak raziskovalni postopek, s katerim se lahko približa umetnosti oziroma literaturi. A problematika, ki se pojavlja ob tej kvalitativno tako svojstveni spoznavni aktivnosti, je menda itak sama po sebi jasna, zato ni treba, da bi v zvezi z njo govoril posebej tudi o literarni zgodovini.

Zaključek, ki se po vsem tem sam od sebe vsiljuje, je nekako takle: pojmovanje literarne zgodovine, značilno za članek *Nekaj pripomb* itd., je, če smem uporabiti izraz iz življenja političnih aktivistov, prakticistično. Zato pisec tega članka ni mogel opaziti niti vseh družbenih funkcij umetnosti, niti vseh družbenih funkcij literarne zgodovine. Vendar narekuje pravičnost, da ugotovim in posebej podčrtam tole: ko je avtorica reklamirala za literarno zgodovino vse območje duhovnega razvoja nekega naroda in ko je vztrajno iskala politične in vzgojne koristi literarnozgodovinske znanosti, je storila to po vsem videzu v želji, da bi dala znanstvenikom novega elana in se hkrati uspešno uprla pojavom, ki govore o omalovaževanju sodobne literarne zgodovine. Zato je v njenem pisanju veliko dobre volje in neprestano razburljive skrbi za njeno znanost.

Dušan Pirjevec